

לקחי מש"י כמשבר בהתפתחות תורת הלחימה

תא"ל דורון אלמוג*

* ראש חטיבת תוה"ד
במטכ"ל / אג"ם

מבוא

מי שקורא את חוברת הלקחים הזאת לאחר שקרא את דו"ח אגרנט, מקבל תחושה של פער חריף בין מה שצה"ל הגדיר כלקחים לאחר מלחמת ששת הימים לבין מה שלדעת הוועדה צריכים היו להיות נושאי הדיון המרכזיים לאחר אותה מלחמה. אין באותו מסמך-לקחים אפילו נושא אחד השיך לרמה האסטרטגית או האופרטיבית.

ראוי לציין שבצה"ל שלאחר מלחמת ששת הימים נערכו דיונים תורתיים, דוגמת זה שהתקיים בכנס ההבקעה ב-14 במאי 1968. בכנס זה נאמרו לא מעט דברים משמעותיים, שיכלו לשמש בסיס לגיבושה של תורת לחימה עדכנית, שהייתה כל כך נחוצה באותם הימים, ושעליה הצביעה ועדת אגרנט בדיעבד, אולם בפועל זה לא קרה. סיכום הרמטכ"ל בתום אותו כנס מעביר מסר דו-משמעי: מצד אחד הדגשת האתגרים החדשים והאיומים המקופלים בתוכם ומצד שני הקרנת ביטחון, שנשמע בדיעבד מוגזם ובלתי מבוסס ביחס למה שהתרחש בימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים. "אינני חושב שמדינת ישראל תיזום מלחמה כוללת בגזרות של מצרים וסוריה. ואם אנחנו ילא ניזום, ואם מלחמה תתקיים בכל זאת, הרי שהם ייזמו אותה, ואז השלב הראשון, יום הלחימה המכריע, יהיה ביסודו של דבר קרב ההגנה, שגם לו צריך להקדיש השתלמות כזאת וליבון כזה בחודש איזשהו. יחד עם זה קרבות הבקעה יהיו, והם יהיו משום שאני בטוח שבקרבות ההגנה אנו נשבור מהר מאוד את תנופת ההתקפה שלהם, ומהר מאוד ייווצרו נתונים למעבר להתקפה". מאמר זה ינסה לבחון את תהליך התפתחותו של התו"ל לאחר מלחמת ששת הימים באמצעות שלוש שאלות:

1. מהו התהליך הרצוי להתפתחותו של התו"ל?
2. אילו סטיות התרחשו בתהליך זה בין 67 ל-73?
3. מדוע נוצרו סטיות אלו?

"תורות הלחימה נכתבו לפני מלחמת ששת הימים והתרכזו בבעיות שהיו, שאיפיינו את אותה תקופה. מלחמת ששת הימים הביאה לשינויים בנתוני היסוד של הזירה והאויב, אשר היו חייבים למצוא את ביטויים בתורה הכתובה לאחר שנבחנו לאור ההנחות המונחות ביסודה של תורה זו... לימוד לקח ממלחמות העבר של צבאות זרים והתאמתם לתנאינו יחד עם הסקת המסקנות מפעילות האויב מאז מלחמת ששת הימים צריכים היו להביא את צה"ל לידי כך שיעמוד מול הבעיות עם תורה שכנגד, אשר גובשה ונלמדה מבעוד מועד".¹

הטיעון המרכזי במאמר זה הוא שתהליך הפקת הלקחים ממלחמת ששת הימים היווה משבר חריף בהתפתחות תורת הלחימה של צה"ל. משבר זה אובחן בדו"ח של ועדת אגרנט, כפי שמשתקף בציטוט הנ"ל. למי שבוחן את התהליך של התפתחות התו"ל בצה"ל, נראה כאילו בשנים 48-67 הייתה התפתחות חיובית, שכמו נגדעה ונקלעה לאיזו תקופה חשוכה בשנים 67-73. דו"ח אגרנט חותם כביכול את התקופה החשוכה היא ומהווה במידה מסוימת סימן לתפנית חיובית בתהליך של התפתחות התו"ל בצה"ל. אולם אף שניתן היה לצפות לפרץ של פעילות תורתית בתקופה שלאחר פרסום הדו"ח, אנו מוצאים בפועל פעילות מוגבלת ומהוססת משהו. ההססנות הנרמזת ביחס לתהליך פיתוח התו"ל מאז 73 מקורה, לדעת, בידיעה שליקויים בסיסיים רבים, שעליהם הצביע אותו דו"ח, טרם קיבלו טיפול מלא.

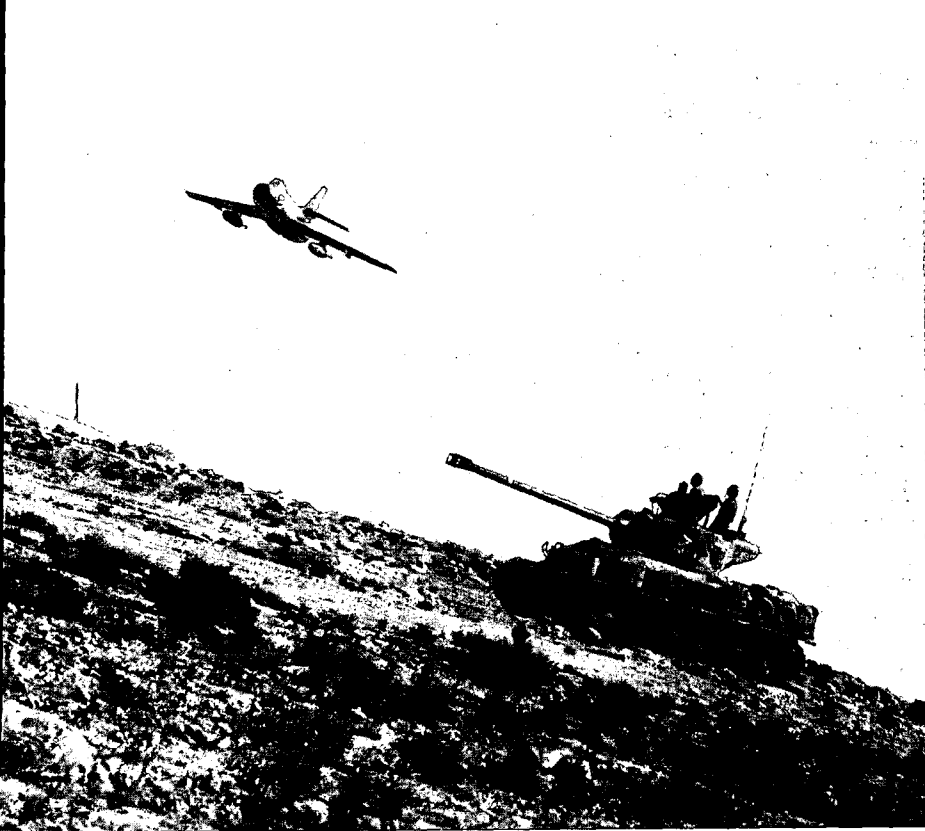
המסמך הצה"לי, המקבץ את לקחי מלחמת ששת הימים, יצא שנתיים וחודש לאחר המלחמה תחת הכותרת "לקחי מלחמת ששת הימים (סיכום ראשוני)", אג"מ/מה"ד/ תו"ל, יולי 1969". המסמך מכיל 23 נושאים ו-555 לקחים מוגדרים לטיפול ולמעקב. כמעט כל הנושאים הם טכנו-טקטיים, הנוגעים בבעיות ארגוניות שונות.

סטארי מדגיש את הדינמיות המתחייבת מהתהליך, את הראשוניות שבתפיסה ואת היותה מונחה על-ידי שאלת ה"מה" נדרש לעשות, בעוד שהתוו"ל, הנובע מתוך התפיסה, מונחה על-ידי שאלת ה"איך".

יותר מאוחר נוספו נדבכים נוספים למודל, המדגישים פרמטרים נוספים המשפיעים על התפיסה, כמו שינויים סביבתיים או אילוצים תקציביים. כך, למשל, מאז 1973 ועד עתה עידכנו האמריקנים את תורת הלחימה שלהם ארבע פעמים: ב-1976, ב-1982, ב-1986 וב-1993.³

הדגשים נוספים שבאו מאוחר יותר מבליטים את החלוקה לרמות: הרמה הגבוהה ביותר היא הדוקטרינה האסטרטגית; מתחתיה - הדוקטרינה המערכתית, וברמה הנמוכה ביותר - הדוקטרינה הטקטית.⁴ אצל הבריטים קיימת אותה חלוקה, אך הם משתמשים בטרמינולוגיה שונה. הרמה האסטרטגית מכונה אצלם רמת הצבא (Military Doctrine), והם מדגישים את הצורך לבחון מחדש את הדוקטרינה ברמת הצבא כל חמש שנים, ואם יש צורך - לעדכנה ולהוציאה מחדש. בכל מקרה, הם קובעים, יש לפרסם את הדוקטרינה מחדש בכל 10 שנים.⁵

"מיסטר" חולף על פני "סופר שרמן" במשימת סיוע קרוב בסיני. יוני 1967

התהליך הרצוי להתפתחות תו"ל.

גנרל דון סטארי פירסם ב-20 בפברואר 1979 מסמך בשם: Operational Concepts and Doctrine. מסמך זה הוא מודל בסיסי לתהליך פיתוחה וכתיבתה של תורת לחימה וכן להבהרת היחסים בין תפיסה לתוו"ל, תוך שהוא מציג את עיצוב התפיסה כשלב האמור להיות לפני שלב גיבוש התוו"ל. התפיסה הופכת להיות תוו"ל רק לאחר בחינתה, אישורה וקבלתה ככזאת. ובלשונו שלו: "A concept is an idea, a thought, a general notion. In its broadest sense a concept describes what is to be done... Concepts are and must be the first agreed upon part of any project. They must also be dynamic-changing, as perceptions and circumstances change... Concepts are not doctrine until tested, approved, and accepted... Concept paper is the first step in the doctrinal process... Doctrine is what is written, approved by an appropriate authority and published concerning the conduct of military affairs. Doctrine generally describes how the army fights tactically; How tactics and weapon systems are integrated; How command control and combat service support are provided; How forces are mobilized, trained, deployed and employed."²

- לפי המודל שמתאר סטארי מעוצבת התפיסה על-ידי ארבעה גורמים מרכזיים:
1. האיום.
 2. המשימה.
 3. הזדמנויות טכנולוגיות.
 4. תובנות היסטוריות.

רק לאחר עיבוד התפיסה (Evaluation) היא מנוסחת כתפיסה מבצעית (Operational Concept). לאחר תהליך ניסוי ובחינה היא מאושרת והופכת לתוו"ל. באופן סכמתי התהליך מתואר כך:

חשוב להבין שתורת הלחימה חייבת להיות דינמית ביותר ולהתעדכן כל אימת שהשתנו פרמטרים המשפיעים על גיבושה, כגון אופי האיום, שינוי בתורת הלחימה של האויב, שינוי באמל"ח של האויב, קיצוצים תקציביים, שינויים בסביבה הגיאוגרפית ועוד. בשלהי המאה ה-20 משתנה המציאות במהירות רבה, ולכן יש ליצור הליכים מזורזים יותר מאשר אי פעם בעבר לבחינה ולעדכון מהיר של תורת הלחימה.

לצה"ל אין דוקטרינה כתובה ברמה האסטרטגית, וגם הדוקטרינה המערכתית כמעט שאינה קיימת. זו הסיבה לכך שוועדת אגרנט מתייחסת כמעט אך ורק לדוקטרינה הטקטית, ובעקיפין - גם להעדרה של דוקטרינה מערכתית.

הסטיות המרכזיות בפיתוח התורה בשנים 1973-1967

"תורות הלחימה של צה"ל רוכזו לאחרונה בכתובים בראשית שנות ה-60 בספרים תורת הקרב (1964) ולוחמת השריון (1965). ספרים אלה צריכים לתאר מערכת אחידה של כללים לתפעול הכוחות הלוחמים בצורות הקרב השונות, מערכת מינוח אחידה וכללי שליטה ושימוש במודיעין, סיוע, שיתוף פעולה ועוד... ספרות זאת היא כללית, ופותרונות קונקרטיים לבעיות מתעוררות צריכים להינתן על-ידי יישום כללים אלה. פרט לתמצית כללית ביותר בספר לוחמת שריון לא מצאנו חומר תורתי ליישום בנושא עקרונות המלחמה ועקרונות הפיקוד בדרג מטכ"ל, אוגדה וחטיבה. חסרונם של עקרונות כאלה מורגש בכל דרג כתוצאה מאי-בהירות המטרה."⁶ משמעותו של הציטוט הנ"ל היא שהניסיון הצה"לי לכתוב תו"ל אחד הן לרמת השטח והן לרמת המטכ"ל לא עלה יפה. ברמת המטכ"ל החומר הכתוב נמצא לא מספק, ולרמת השטח הוא היה כללי מדי. מעבר לכך, ועדת אגרנט הצביעה על מספר פערים - גם אם באופן מסורבל משהו. להלן יפורטו הפערים והסטיות ביחס לתהליך הרצוי לפיתוחו של התו"ל וכן הפרשנויות המתבקשות מהעדות ועדת אגרנט ומהתובנות המצויות עימנו בתקופה זאת.

1. עדכון

השינויים הגיאופוליטיים שנוצרו לאחר מלחמת ששת הימים בצירוף השינויים שביצע האויב בתורת

הלחימה ובאמל"ח חייבו עדכון של התו"ל הצה"לי. בהקשר לכך ראוי לציין את הצורך שעליו הצביע הרמטכ"ל דאז בכנס שנערך במאי 1968, ביחס להגנה. קרב ההגנה מאפשר לכוחות מגן מעטים להקיז דמם של רבים, אם אכן המגן נערך כראוי, דהיינו תוך שימת לב לגורמים הבאים: עומק, מכשולים, שטחי השמדה, פריסת כוחות נכונה ופעולות אחרות המתחייבות מעקרונות הלחימה. ההיסטוריה של המלחמות מוכיחה טענה זאת במספר לא מבוטל של קרבות הגנה קלאסיים, דוגמת אלה שניהלו הגרמנים בשלהי מלחמת העולם השנייה בנורמנדיה ובאיטליה או הרוסים בסטלינגרד ובבליטת קורסק.

ספר תורת הקרב, שהיה מצוי אז בידי צה"ל ויצא לאור ב-1963, הגדיר את ההגנה הקבועה באופן הבא:

"ההגנה הקבועה היא שיטת ההגנה העיקרית שתינקט בגבולות מדינת ישראל בשל ההכרח שלא לוותר על שטח ואפילו באופן זמני."⁷

המציאות הגיאוגרפית החדשה שהתהוותה אחרי מלחמת ששת הימים איפשרה - לפחות באופן עקרוני - ויתור זמני על שטח, אולם כפי שהוכיחו הימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים, צה"ל לא התכוון באמת לניהול מערכת מגננה. כלומר, לו היה מתבצע שינוי קונספטואלי בימים שלאחר מלחמת ששת הימים, ייתכן שהוא היה מביא לעדכון התו"ל.

לא אחת מושמעת הטענה שמלחמת יום הכיפורים - להבדיל ממלחמת ששת הימים - הייתה מלחמת פתע, ולכן אילו ניתנה לצה"ל ההזדמנות לגייס מילואים בעוד מועד, המציאות הייתה שונה. טענתי היא שגם אילו היה צה"ל מקבל ערב מלחמת יום הכיפורים התרעה מספקת, הוא היה נלחם כפי שנלחם בפועל - כלומר מוותר על הסיכוי לנצל את היתרונות הגלומים בניהול מגננה סדורה ומנסה להעביר את המלחמה לשטח האויב מוקדם ככל האפשר, כפי שגרסה התפיסה הצה"לית באותם ימים. בהיבט זה אולי טוב יותר שכוחות המילואים לא גויסו ביום הכיפורים בעוד מועד, וכך נשמר הכוח העיקרי משחיקה בשלבים המוקדמים של המלחמה.

היערכות יסודית למערכת מגננה הייתה מחייבת לימוד בסיסי של תורת ההגנה - לימוד שכל כך היה חסר בצה"ל של 73' ושצריך היה לעסוק במושגים כמו קביעת קווי עצירה, שילוב האש

ומיצוי הארטילריה בקרב ההגנה, מיצוי המכשול ההנדסי ועיתוי הטלת העתודות למערכה. בהקשר לכך ראוי לזכור שהגנת רמת-הגולן במלחמת יום הכיפורים הייתה דלילה במכשולים ובמיקוש, חסרת עומק, שקו העצירה שלה הוגדר כקו הגבול - בניגוד גמור לכתוב בספר תורת הקרב,⁸ ולמרות הידיעה שבהגנה עלול הקו הקדמי להיפרץ במקום זה או אחר. כמו כן ראוי לזכור שבהגנת רמת-הגולן הוטלו כוחות העתודה למערכה כבר בדקות הראשונות לקרב.

2. סתירות בין התורה הכתובה לתורה שבעל פה

"במקביל לתורה הכתובה בספרות היסוד של ההדרכה בצה"ל, אשר לא עודכנה מאז ראשית שנות ה-60, צמחה בצה"ל יתורה שבעל פה, שגובשה במשך השנים במשחקי המלחמה, בתרגילים ובדיונים תורתיים, ושבה ניתנו תשובות אד-הוק לבעיות שבהן נתקל צה"ל ברמות השונות. טבעה של יתורה שבעל פה הוא, שהיא מחייבת פחות מתורה כתובה, ניתנת לפירושים מרובים יותר ומתפרשת בצורות שונות. תוקפה מוגבל במקום ובזמן, והיא קיימת במקום שבו נלמדה, או שאליו הופצה וכל עוד זוכרים אותה, אך לא מעבר לכך. יתרונה העיקרי הוא בגמישותה וביכולת הפרייט המחשבה שבה, אולם משמשתלט עליה הקונסנוס, נעלמים יתרונות אלה, והתורה נותרת עם חסרונותיה.⁹

תורה שבעל פה היא כורח המציאות, ואף יתרונות בצידה, אולם משנוצר מצב שבו התורה שבעל פה

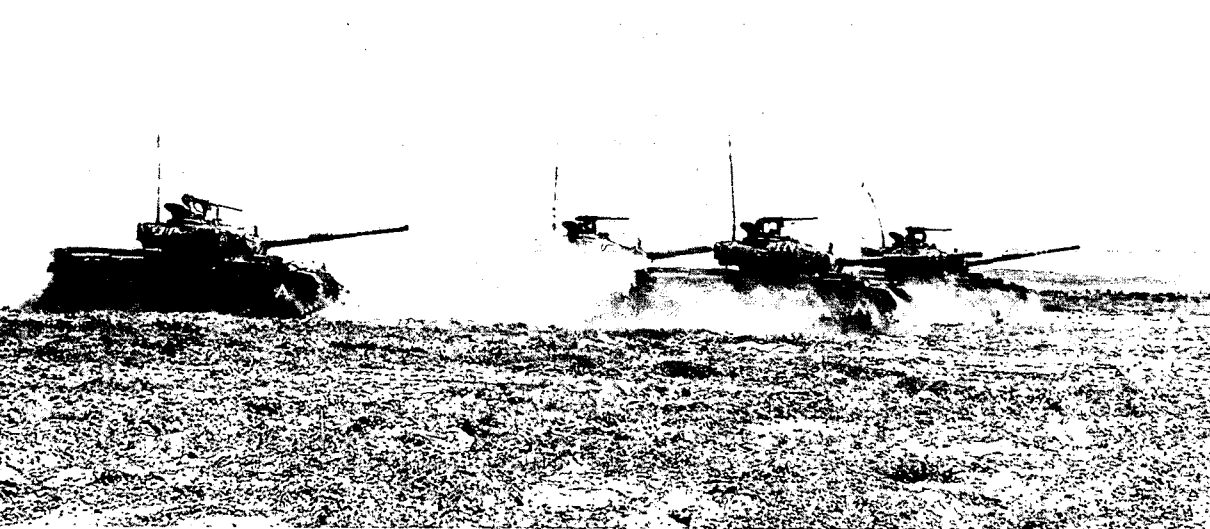
מנציחה עיוותים תורתיים ואף מחזקת את מגמותיהם, אזי יש סכנה שתיווצר סטייה חריפה מהתפתחות התקינה של התו"ל. כך קרה, למשל, בתהליך של הפקת הלקחים ממלחמת ששת הימים ביחס לצורך לחזק את שיתוף הפעולה בין מרכיבי הכוח השונים

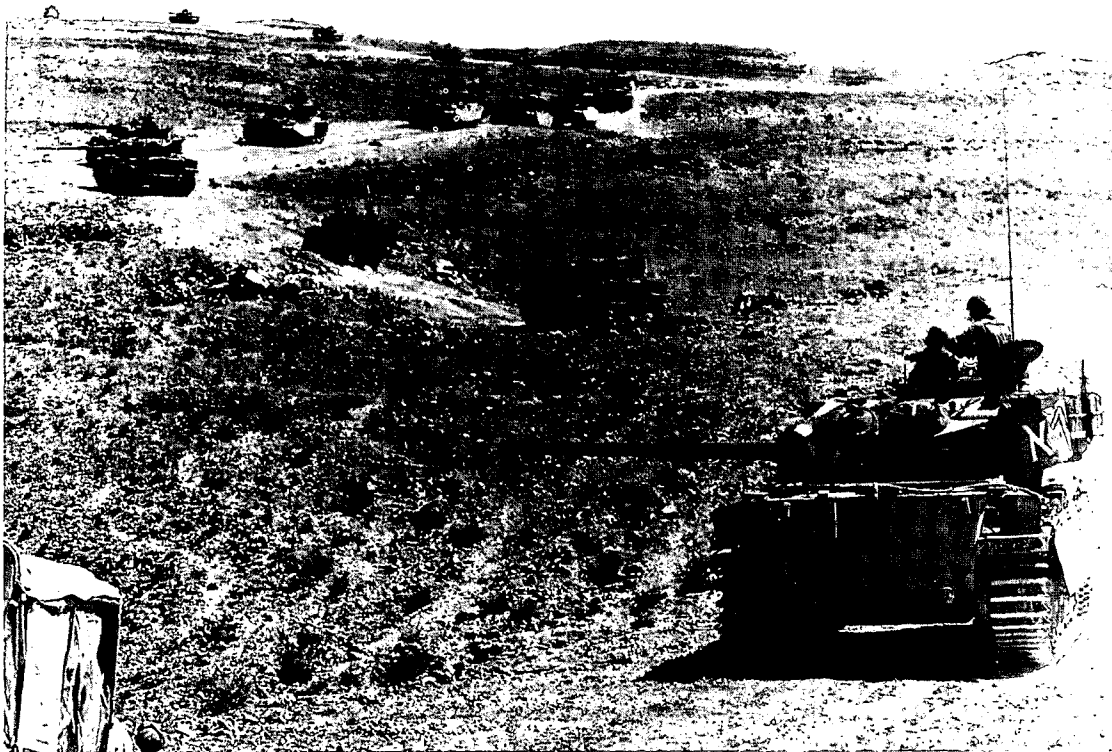
ביבשה ובינם לבין הכוח האווירי. אל"ם מוסה פלד, שהיה רמ"ח תו"ל במה"ד במאי 1968, הדגיש בכנס הנזכר, שצה"ל פעל במהופך מהתו"ל באופן שבו הבקיע את המערכים המבוצרים בגיירדי בהתבססו בעיקר על כוחות השריון:

"אני חושב שהתורה שבעל פה שונה מאשר התורה בכתב. בתורה שבעל פה עשינו דיונים והיינו בדעות ועובדה שכך עשינו. זה סימן שאלה היו הדעות, אבל בספרים שלנו, אני רוצה להזכיר, כתוב באופן מוחלט הפוך מזה. בתורת הקרב ובלוחמת שריון כתוב שאת ההבקעה יבצע חי"ר. אם עוצבת שריון תצטרך לבצע את זה - אז בעיקר חרמ"ש... הצרה היא, לפי דעתי, ששיתוף הפעולה בין החי"ר ובין הטנקים ובין העוצבות הוא למטה מכל ביקורת".

כנס זה משקף שתי עמדות בסיסיות בפיקוד הבכיר של צה"ל באותן שנים. הדעה האחת גרסה, שיש צורך לשפר את שיתוף הפעולה בין מרכיבי הכוחות בקרב תוך מיצוי מקסימלי של כל אחד מהמרכיבים ויצירת סינרגיה שתהווה סכום הגדול מסך הכוחות הפועלים. מודל השת"פ של אלה שגרסו כך היה קרב אבו עגילה. הדעה האחרת גרסה, שהטנקים הם מרכיב כוח דומיננטי בקרב היבשה, ובכוחו להכריע מערכות קרב באופן אוטונומי. כך, למשל, גרס אלוף אברהם אדן (ברן). באותו כנס הוא הביע את דעתו כי שב"ש (קרב שריון בשריון) הוא צורת הקרב העיקרית: "בזמנו, אחרי יקדשי, עלה המושג שב"ש. שב"ש זה מונח יפה מאוד. אצלנו זה הפך למין צורת קרב. אילו חיפשנו דוגמאות לצורת הקרב הזה בצבאות העולם, בשריון העולם, אי אפשר היה בשום אופן

טנקי "צנטוריון" ("שוטי" קל)
עם קנה 105 מ"מ בתרגיל
בסיני לפני מלחמת יום
הכיפורים

שדרת טנקי "צנטוריון"
בתרגיל ברמת הגולן לפני
מלחמת יום הכיפורים

הבאים ביחס לשילוב אמצעי הלחימה בקרב: "אין קרב יבשתי שבו ישתתפו רק אמצעי לחימה מסוג אחד... לכל אמצעי לחימה ישיר מגבלות טכניות משלו. כל מפקד חייב אפוא להפעיל את אמצעיו במשולב, כדי שיתרוננו של אמצעי לחימה מסוג אחד ישלים את מגבלותיו של אמצעי לחימה מסוג שני, במגמה שהאויב יקבל את המהלומה המוחצת ביותר... שילוב הלוחמה הממוכנת בלוחמה הרגלית וכן השילוב של אמצעי האש הפשוטים באמצעי האש המסובכים הם אחד מכללי הלחימה המודרנית, המאפשר שמירת תנופה וקיום לחץ תמידי על האויב בכל התנאים".¹¹

על בסיס אותה הצלחה חד-פעמית של כוחות משוריינים, שהצליחו להכריע קרבות תוך שילוב לקוי עם גורמי הכוח האחרים, התחזקה בצה"ל שלאחר 67' התפיסה המדגישה את הלם השריון ואת יכולתו לפעול לבד. הביטוי הארגוני של התפיסה היה במסגרת גיסות-השריון (שהוקמו ב-1954), ואילו הביטוי האופרטיבי היה אופן הפעלתם של כוחות השריון והחי"ר במלחמת יום הכיפורים. וכך נכתב בדו"ח אגרנט:

"האמון בעליונות הטנק היה גדול עד כדי כך, ששלחו ב-8 באוקטובר בחזית הדרום טנקים כנגד

למצוא את הצורה הזאת... יוצא אם כן ששב"ש זה כל אותן 3 צורות קרב העיקריות המקובלות". את התפיסה המדגישה את מרכזיות הטנק בקרב היבשה ביטא בקיצוניות גדולה יותר מהאחרים משה בר-כוכבא (בריל) ז"ל: "תוצאות מלחמת ששת הימים מצביעות על כך שהבקעה בשטח הררי, שטח בנוי, מרדף, עושה הטנק, עושה השריון, והמסקנה - מה שיותר חטיבות שריון, זה יותר טוב לצה"ל".

המסקנה הנ"ל תאמה את המציאות של מלחמת ששת הימים, אולם יש לזכור שבכל אותם מקומות, שבהם דהרו כוחות טנקים קדימה ללא חי"ר, פעל צה"ל לפי התורה שבעל פה ובניגוד גמור לתורה הכתובה - הן זאת של לוחמת שריון והן זאת של תורת הקרב.

הספר לוחמת שריון מ-1965 הדגיש את מגבלות השריון בשטחים הרריים, בשטחים מבוצרים ובשטחים בנויים והדגיש את הצורך באיגודי כוחות גמישים על פי אופי השטח והאויב וכן בציוותי קרב בסיסיים על פי שלוש צורות יסוד: א) ציוות בעדיפות טנקים; ב) ציוות בעדיפות חרמ"ש; ג) ציוות מאוזן.¹⁰

הספר תורת הקרב מ-1963 קובע את הדברים

מערכי חי"ר בעלי עוצמת אש גדולה וחיפוי ארטילרי מאסיבי למרות הלקחים מלחימת היחידות שנטלו חלק בקרב הבלימה של ה-6 באוקטובר.¹² כלומר, גם לאחר יומיים של לחימה ושל יכולת ללמוד לקחים ולשנות דפוס פעולה בשטח - התורה שבעל פה היא שעיצבה את פעולות המפקדים והלוחמים בשטח באופן דוגמטי תוך היצמדות עקשנית לערך הדבקות במשימה. מדובר בתורה שבעל פה, שפותחה בשש השנים שבין 67 ל-73 ושעמדה בניגוד לתורה הכתובה של צה"ל מראשית שנות ה-60 ויצרה עיוות חריף בהכנת המפקדים והכוחות ליום פקודה.

התפיסה הגורסת את עליונותו של הטנק בקרב היבשה הביאה במקביל לפיחות ניכר בחשיבותו של החי"ר. בולטת העובדה שבדיונים שקדמו למלחמת יום הכיפורים נתפס החי"ר כגורם מיותר בהגנה על רמת-הגולן, בעוד שבפועל לא נפל לידי הסורים שום מוצב שהוחזק על-ידי חי"ר - למעט החרמון. באפריל 73 בדיון על הצורך לבנות מערך עומק על בסיס כוחות חי"ר ברמת-הגולן, אמר אלוף הפיקוד דאז:

"לי נראה כל כך ברור שלא צריך להכניס לשם חי"ר, שכמעט אין לי מה להגיד על זה. אני מדבר על הקו האחורי או הביניים... אני פשוט חושב שזה מיותר..."

והרמטכ"ל, דדו, הוסיף ואומר:

"אין שיטה ואין הגנה שאתה יכול להתחייב שלא יפרצו אותה באיזה מקום, אבל אם יש פריצה באיזשהו מקום, היא מחייבת טיפול מיידי של ריכוזי כוחות טנקים והשריון. משום כך אינני מייחס חשיבות לקו החי"ר הנוסף".¹³ קביעות אלה של הרמטכ"ל ושל אלוף פיקוד הצפון דאז נגדו הן את תורת הקרב והן את לוחמת שריון. בתורת הקרב נקבע שחי"ר וחרמ"ש יהיו הכוחות העיקריים בהחזקת מערך של מוצבי הגנה, ואילו כוחות טנקים וחי"ר יהיו בעוצמה נמוכה ביותר ויפעלו בסיוע יחידות ארטילריה והנדסה.¹⁴ בלוחמת שריון נקבע ש"הכוחות להחזקת מערכים יהיו בנויים בעיקרם מיחידות חרמ"ש והנדסה, כשהן מתוגברות לעיתים בטנקים ומסתייעות במרגמות, ארטילריה וסיוע אווירי".¹⁵ עיקרו של דבר: התו"ל שנכתב בתחילת שנות ה-60 כולל עקרונות נכונים, המבוססים על לקחי מערכות שהתנהלו במלחמת העולם השנייה. הסטיות החריפות מאותה תורה כתובה החלו לפני

מלחמת ששת הימים, אך עקב הניצחון הסוחף והצלחת כוחות שריון - שפעלו בניגוד לאותו תו"ל - הפכו אותן סטיות לנדבך מרכזי בתהליך בניין הכוח ואימון כוחות היבשה של צה"ל בתקופה שבין 67 ל-73.

3. לימוד האויב וצבאות זרים

"שינוי בולט אחר שחל אצל האויב היה קשור בניסיונו לאזן את יתרון השריון הישראלי על-ידי הכנסת אמצעי נ"ט בכמויות גדולות ופיתוח שיטות ללוחמת נ"ט ביחידות הרגלים שלו. תהליך כזה, שמידע עליו הושג על-ידי אמ"ן, צריך היה למצוא תשובה ברורה בתורת הלחימה... נקודת המוצא הצטמצמה רק בהתחמקות של טנק מטיל יסאג'י במקום לראות את מערכת נשק הנ"ט של האויב כקונצרט נ"ט משולב ומתואם, המוכפל על שטחי הריגה כנגד טנקים שלנו מריכוזים שונים, בטווחים שונים".¹⁶

"גיבושה של כל תורה בא מתוך שאלת היסוד של 'איך יילחם האויב'".¹⁷ אמירתו זאת של לסקוב משקפת את מה שהיה צריך לעשות ולא בוצע. תהליך עדכון התו"ל - הן האווירי והן היבשתי - צריך היה להיעשות תוך בחינה מתמדת, עקבית ושיטתית של השינויים בתהליך ההתחמקות של האויב ושל שינויים שביצע בתורת הלחימה שלו. בשנים 67-73 צה"ל כמו לקה באוטיום, תוך שהוא מכין את עצמו למלחמה על פי מודל שאינו תואם את שמתרחש בשטח. אף שהטילים נ"מ וני"ט הופיעו בהדרגה בתקופת מלחמת ההתשה בעימותים האוויריים והקרקעיים עם הכוחות המצריים, צה"ל התעלם מהמתרחש ולקה בשיתוק מחשבתי. יתר על כן, צה"ל לא השכיל ללמוד גם לקחים של אחרים שעמדו במצבים דומים. וכך כותב איש חיל האוויר, אל"ם יפתח ספקטור, בהקדמה העברית לספר "רכס תאד" של גיק ברוטון, סיפורו של טייס קרב במלחמת וייטנאם:

"הייתי מעז ואומר כי אילו היה סיפורו של גיק ברוטון מוכר לנו ב-1970 (שנה לאחר שיצא הספר לאור), כי אז היינו אולי מוכנים מעט טוב יותר לאירועי הטילים של יוני-יולי 1969 ושל סוף מלחמת ההתשה. לסיפור של ברוטון יכולה הייתה להיות השפעה אף על רבים מטייסי מלחמת יום הכיפורים. הוא יכול היה לסייע להם להבין את המצב ולקלוט את העובדה שהמלחמה היא מלחמה מתמשכת -

מלחמה שאיננה מתנהלת ביזבג וגמרנו. אנו, שהתרגלו אחרי מלחמת ששת הימים לראות את עצמנו במשקפיים של הערצה עצמית, נטינו לראות באופן שבו ניהלו האמריקנים את מאבקם הממושך, המר מאוד והלא החלטי בווייטנאם עניין של אוזלת יד צבאית. נטייה זאת הביאה לכך שלא טרחנו ללמוד את מלחמת האוויר מעל וייטנאם ואת לקחיה, וחבל".¹⁸

מדוע נוצרו הסטיות בפיתוח התו"ל?

"ההישגים הגיאוגרפיים, הצבאיים, המדיניים של המלחמה הזאת נתנו קודם כול את הקו הישראלי שמישהו רצה אי-פעם לחלום עליו אודות גבולות אידיאליים של מדינת ישראל".

הסיבה המרכזית לאותה תחושה של שביעות רצון עצמית, העדר ביקורתיות ושקיעה בסטגנציה תורתית ותפיסתית נעוצה באותה תופעה שפסיכולוגים מכנים בשם "שיכרון הניצחון". איני מכיר מחקרים המנתחים את התופעה בהקשרה המלחמתי, אולם קיימים מחקרים המצביעים על התופעה בתחום הספורט הקבוצתי - אחדים מהם בוצעו במכון וינגייט. ד"ר מיכאל בר אלי, שעמד בראש החוג להתנהגות ארגונית במחלקת המחקר של מכון וינגייט, טוען בעבודותיו, שפורסמו ב-1992, שתופעה של הצלחה מסחררת ובלתי צפויה (Unexpected Performance) מחייבת טיפול בקבוצה המנצחת, כאילו נכנסה זה עתה למשבר עמוק.¹⁹

אותו משבר עמוק שאליו נקלע צה"ל משתקף בתחושת התנשאות ביחס ליכולותיהם של הערבים בצד מגמה לגמד ולבטל את יכולתם לנהוג אחרת מהנתפס בתודעה הישראלית של אותה תקופה. לתופעה זאת היו ביטויים רבים באלבומי הניצחון שלאחר מלחמת ששת הימים, בחוסר צניעות התנהגותית ובאמירות רברבניות של רבים וטובים ממפקדי צה"ל באותה תקופה. כך, למשל, התבטא אל"ם אורי רוס בכנס הנזכר במאי 68: "האופי הערבי... בעוד דור אחד הם לא ישתנו הרבה... אנחנו יותר חכמים מהם ויותר מסוגלים לאלתורים... וגם האנשים שלנו יותר מאומנים ויותר אינטליגנטיים".²⁰

אותה תחושת עליונות יצרה הנחה מדומה שהאויב אינו מסוגל להפתיע או ליזום. מעדותו של אלוף גונן בפני ועדת אגרנט עולה שצה"ל לא

תירגל את עצמו אפילו במשחק מלחמה אחד שבו הצד הערבי מפתיע בפתיחת מלחמה.²¹ זאת אף שהרמטכ"ל בר לב השמיע בכנס הנזכר את הערכתו שהמלחמה הבאה תתחיל ביוזמת האויב. הפועל היוצא של תחושת עליונות הוא הפחתת הצורך להשקיע מאמץ מחשבתי. המשאב האינטלקטואלי, שהוא אולי החשוב ביותר, ואשר קובע כי "סוף מעשה במחשבה תחילה", משתבש ונפגם. בלשונה של ועדת אגרנט:

"בחשיבה הצבאית בולטים סימנים של חלל מבחינת שתי פעילויות של יכולת:

"א) שיקול - היכולת לנתח ולשפוט, להעריך ולשקול כדי להחליט.

"ב) יצירתיות - היכולת לחזות, לראות מראש, לחולל רעיונות.

"בהקשר לאלה נמצאים סימנים של סתגלנות במקום יצירתיות, קונסנוס במקום עידוד דעות עצמיות, חברות במקום סמכות... לא עודדו פיתוח כושר דמיון ולא פיתחו בקרב הקצונה הבכירה את התפיסה שאין זה פסול להיות שונה מאחרים בחשיבה היצירתית, בפיתוח, במקוריות... הניצוץ היצירני נעלם, ועימו ניתק הקשר בין רצונות, עובדות ופתרונות".²²

הסיבה השנייה להיווצרות הקיפאון התורתי קשורה בהגדרה ובהבנה של מושג הלקח. מילון צה"ל למונחי תו"ל מגדיר לקח צבאי כ"מסקנה שהופקה מניתוח אירוע צבאי ושהוחלט לממשה כדי לתקן ליקוי, למלא חסר או לחזק יתרון".²³ הגדרת המושג היא חלקית למדי. הלקח הוא מסקנה מאירוע חד-פעמי שהיה בעבר, ולכן ביחס לעתיד הלקח הוא השערה בלבד! תהליך הפקת הלקחים נוטה להתמקד בתחקור של מה שהיה והסתתים וכיצד ובאילו אמצעים ניתן היה להשיג תוצאות טובות יותר ביחס לאותו אירוע שהיה והסתתים. וכך אנו מוצאים את עצמנו עם רשימת לקחים של 555 נושאים, המוגדרים כלקחי מלחמת ששת הימים, שכולם טכניים, ואין בהם כל מחשבה ביחס לתרחישים עתידיים. הלקח האופרטיבי החד-פעמי של מלחמת ששת הימים היה שכוחות שריון מסוגלים - באופן אוטונומי, ללא סיוע חי"ר או ארטילריה - למוטט מערכי אויב קרקעיים מוצרים. יישום הלקח הוטמע באימונים, בתורה שבעל פה ובפועל, אך אותו לקח, שהיה נכון למציאות של 67 לא היה נכון למציאות החדשה של 73. מכאן שיישום דוגמטי של מסקנות מהעבר -

ללא תהליך בחינה מתמיד ביחס לשינויים המהירים המתרחשים במציאות - עלול לגרור כישלונות צורבים. תהליך הפקת המסקנות מאירועי העבר הוא חשוב וראשוני במכלול תהליכי הלמידה, אולם שלב הלמידה שלאחר מכן הוא בחינת מסקנות העבר בתרחישים עתידיים שונים. בכל נקודת זמן אנו מבינים אירוע מסוים בעבר באופן שונה, ומכאן שגם תהליך הפקת הלקחים הוא דינמי ומחייב בחינה של הלקחים באופן סיזירי בכל נקודת זמן. הבעייתיות שבהגדרת הלקח כמסקנה מהעבר וכהשערה ביחס לעתיד יוצרת קשיים בתהליכי העבודה השוטפים. אחת הדרכים השכיחות של בני-אדם לברוח מהאי-הוודאות היום-יומית היא על-ידי אימוץ פעולה לפי רשימות תיוג ופק"לים. לקחים אופרטיביים אסור שיהיו בבחינת רשימות תיוג קפואות של מסקנות חלוטות. בהיבט זה גם תהליך הפקת הלקחים ממלחמת ששת הימים וגם הלקחים עצמם נכון שייבחנו מחדש בכל נקודת זמן שנמצא לנכון, כדי שנדע אילו מהמסקנות הופרכו ואילו עדיין רלוונטיות.

סיכום

הניצחון הגדול במלחמת ששת הימים היה נקודת שבר בתהליך התפתחותם של החשיבה הצבאית ושל דפוסי הלמידה בצה"ל. שש השנים שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים חיזקו את הלגיטימציה למהלכי קרב, שזכו להיות מוצלחים בנסיבות של מלחמת ששת הימים, אולם היו מנוגדים לתורת הלחימה הכתובה של צה"ל. מגמה זאת בצירוף אווירה של שיכרון הניצחון וכשלים מובנים בתורת הלחימה של צה"ל - כמו העדר תורה אסטרטגית ותורת מערכה וכמו דוגמטיות בצד חוסר שיטתיות בתהליך הפקת הלקחים - כל אלה יצרו משבר חריף בהתפתחות תורת הלחימה בצה"ל. היות ותורת הלחימה היא נדבך מרכזי בתהליכי ההכשרה, האימון ובניין הכוח, אין ספק שאותו משבר, שהתרחש בשנים 67-73, חורג בהרבה מאותה מסגרת זמן, ואחדים מסממניו מצויים בצה"ל עד ימינו אלה.

הערות

1. דו"ח אגרנט, עמ' 1345-1346.
2. מסמך של גנרל דון סטארי בשם: Commander's Notes מ-20 בפברואר 1979.
3. ראה הקדמה של FM 100-5 OPERATIONS.
4. מיוני 1993 עמ' VIII-VI במהדורה האמריקנית.
5. שדה הקרב הרב-ממדי, FM 100-5, אג"מ-תוה"ד, מהדורת 1993, עמ' 8-9.
6. מתכונת לניהול מבצעים, הדוקטרינה הצבאית הבריטית, אג"מ-תוה"ד, יולי 1993, עמ' 8-9.
7. דו"ח אגרנט, עמ' 1340.
8. תורת הקרב, כרך ב', מהדורה שנייה, 1977, עמ' 236.
9. שם, עמ' 5.
10. דו"ח אגרנט, עמ' 1347.
11. לוחמת שריון, מהדורה שנייה, 1974, עמ' 33-34, וכן עמ' 7-8 ביחס למגבלות השריון במערכים מבוצרים, וכן עמ' 281-315, פרק ט' - לוחמות מיוחדות, המדגיש את מוגבלות השריון בשטחים הרריים, בשטחים בנויים ובשטחים מבוצרים.
12. תורת הקרב, כרך א', נובמבר 1964, עמ' 4.
13. דו"ח אגרנט, עמ' 1342-1343.
14. ההגנה על רמת-הגולן, תורות ותפיסות, אג"מ-מה"ד 28 בינואר 1990, עמ' 9 (על בסיס דו"ח ועדת נבו מ-1974, שהייתה חלק מוועדת אגרנט).
15. תורת הקרב, כרך ב', עמ' 260.
16. לוחמת שריון, עמ' 228.
17. דו"ח אגרנט, עמ' 1346.
18. דו"ח אגרנט, לסקוב, עמ' 1347.
19. ג'ק ברוטון, רכס תאד, הוצאת מערכות, דברי הקדמה של אלי"מ י', עמ' 13-14.
20. מחקרם של מיכאל בר אלי, גרשון טננבאום, אייל תעוז, נועה לוי-קולקר: Performance Quality and Behavioral Violations as Crisis Indicators in Competition שפורסם על-ידי מכון וינגייט (אנגלית), 1992, עמ' 336.
21. דו"ח אגרנט, עמ' 1350.
22. דו"ח אגרנט, עמ' 1465-1464.
23. מילון למונחי תו"ל, אג"מ-תוה"ד, 1996, עמ' 156.

